

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра музичних інструментів

Кучерук В.Ф., Кучерук Н.П.

Оркестрове диригування

Методичні рекомендації для практичних робіт з курсу
«Оркестрове диригування»

Луцьк - 2016

УДК 78.071.2:785(072)
ББК 85.315.1873-9
К 95

Рекомендовано до друку
науково-методичною радою Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
(протокол № 10 від 15.06. 2016 р.)

Рецензенти:

Шиманський П.Й. – кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри
музичних інструментів Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки;

П'ятачук Р.М. – заслужений артист України, керівник оркестру Державного
академічного Волинського народного хору Волинської обласної
філармонії

К 95 **Кучерук В.Ф., Кучерук Н.П.**

Оркестрове диригування : методичні рекомендації до практичних
занять з курсу «Оркестрове диригування». Луцьк, 2016. – 15 с.

В методичних рекомендаціях відображені основні завдання диригента, визначаються основні принципи роботи над музичним твором, висвітлюються ті питання методики, які б в значній мірі сприяли покращенню викладання диригування, допомогли б у самостійній роботі студента, давали конкретні завдання, навички і уміння з даної дисципліни.

Рекомендовані студентам вищих навчальних закладів спеціальності «Музичне мистецтво» при вивченні курсу «Основи диригування» та «Оркестрове диригування», а також аспірантам, учителям, працівникам закладів культури і мистецтв.

УДК78.071.2:785(072)
ББК 85.315.1873-9

Вступ

до опери "Запорожець за Дунаєм"

С. Гулак-Артемовський,
пер. для орк. нар. інстр.
В. Кучерука

The musical score is for the introduction of the opera "Zaporozhians on the Dnieper". It is written for a symphony orchestra and a band of folk instruments. The score is in the key of D major (two sharps) and 4/4 time. The tempo is marked "1 Andante maestoso". The instruments listed are: Flutes (Флейти), Clarinets (Кларнети), Trumpets in B (Труби in B 1, 2), Horns (Баян 1, 2, 3), Kobza Alto (Кобзи альтові), Kobza Tenor (Кобзи тенорові), Bandura (Бандури), Litavres (Литаври), Military Drum (М. барабан) and Tambourine (Тарілка), Violins 1 (Скрипки 1), Violins 2 (Скрипки 2), Viola (Альти), Violoncello (Віолончелі), and Double Bass (Контрабаси). The score shows the first four measures of the piece. The woodwinds and strings enter with a soft (*pp*) dynamic, while the folk instruments (Banda, Kobza, Bandura) are silent. The Litavres and Military Drum enter in the fourth measure with a *p* dynamic. The strings play a rhythmic pattern of eighth notes, while the woodwinds play a melodic line.

5

pp

pp

p

p

pp

pp

p

p

p

p

p

p

This musical score is written for a piano and consists of several systems of staves. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The score is marked with *ff* (fortissimo) throughout most of the piece, with a dynamic shift to *pp* (pianissimo) in the later sections. The notation includes various rhythmic values, including quarter notes, eighth notes, and dotted notes, as well as rests. The score is divided into systems, with some systems containing multiple staves. The first system has two staves, the second has three, the third has four, and the fourth has five. The fifth system has six staves, and the sixth has seven. The score concludes with a final *ff* marking.

Musical score for a piano piece, measures 13-16. The score is in G major and 3/4 time. It features a piano (*pp*) dynamic and includes staves for piano, violin, viola, cello, and double bass.

Measure 13: The piano part begins with a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The violin part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The viola part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The cello part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The double bass part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5).

Measure 14: The piano part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The violin part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The viola part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The cello part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The double bass part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5).

Measure 15: The piano part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The violin part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The viola part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The cello part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The double bass part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5).

Measure 16: The piano part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The violin part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The viola part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The cello part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5). The double bass part has a half note chord (G4, B4, D5) and a half note chord (G4, B4, D5).

25

The musical score consists of several systems of staves. The first system includes a vocal line and two piano accompaniment lines, with dynamic markings of *f* and *mf*. The second system features a piano accompaniment line with a *mf* marking. The third system includes a vocal line and two piano accompaniment lines, with *mf* markings. The fourth system shows a piano accompaniment line with a *mp* marking. The fifth system includes a vocal line and two piano accompaniment lines, with *f* and *mf* markings. The sixth system features a piano accompaniment line with a *mf* marking. The seventh system includes a vocal line and two piano accompaniment lines, with *f* and *mf* markings. The eighth system shows a piano accompaniment line with a *mf* marking. The score is written in a key signature of one sharp (F#) and a common time signature (C).

Семен Степанович Гулак-Артемівський (1813–1873) – український композитор, співак, драматичний артист, драматург. Автор першої української опери.

Народився на Черкащині. В дитинстві співав в хорі. Навчався в Київському духовному училищі, пізніше – в духовній семінарії. У 1838 р. на його талант звернув увагу М. І. Глінка і взяв його з собою до придворної співацької капели Петербурга. Глінка організує Гулаку-Артемівському декілька концертів і на зібрані кошти відправляє його вчитися до Італії.

Після повернення до Петербургу Гулак-Артемівський працював солістом російської імператорської опери та Великого театру у Москві. Помер у Москві, похований на Ваганьківському кладовищі.

Найпопулярнішим твором Гулака-Артемівського вважається його опера «Запорожець за Дунаєм», яка стала українською музичною класикою. Окрім того, Гулак-Артемівський є автором водевілю «Українське весілля» та «Ніч напередодні Івана Купала», а також пісень, зокрема «Стоїть явір над водою» (присвячена Т.Г. Шевченку), «Спать мені не хочеться», «Ой на горі та й жінці жнуть» та ін.

Опера «Запорожець за Дунаєм».

Думка про створення української опери сформувалася у Семена Гулака-Артемівського у зв'язку з новими завданнями для українського мистецтва, що висунув народ у ці роки, і його загальним прагненням до створення національної культури на народній основі. Кристалізації цього задуму сприяли зв'язки композитора з передовими петербурзькими українськими гуртками й особливо довголітні дружні зв'язки з Тарасом Шевченком та відомим істориком Миколою Костомаровим. Варто зазначити, що й сам Гулак-Артемівський на цей час вже мав досвід виступу в оперних спектаклях як вокаліст і вже був автором водевілів «Українське весілля» та «Ніч напередодні Іванового дня», де він є, як і в «Запорожці за Дунаєм» автором слів і музики.

Сюжет опери був підказаний професором-істориком Миколою Костомаровим, а все решта – текст вокальних номерів і прози, оркестрова партитура та клавір, а також лібрето – оригінальна авторська робота композитора. За своєю формою «Запорожець за Дунаєм» – типовий зразок лірико-комічної опери, у якій поряд з комедійною лінією (Карась – Одарка) розвивається лірико-романтична (Оксана – Андрій).

Добираючи сюжет, Гулак-Артемівський намагався насамперед вивести на сцену театру рідні йому образи представників українського народу, побут народу і його пісню, привернути до них увагу слухача. Сюжет відсилає до часів, коли після знищення Запорізької Січі російськими військами (1775 р.) частина запорожців втекла до Османської імперії. Тут їхня доля складалася тяжко – османський уряд намагався використати козаків як воєнну силу, спрямовану проти їхньої батьківщини. Ці події, безсумнівно, послужили

джерелом задуму, але автор опери вільно їх переосмислив. Зміст опери не в трагічних спогадах, а в ідеї любові до Батьківщини, жагучому прагненні запорожців повернутися в Україну.

Прем'єра опери відбулася у Маріїнському театрі в Петербурзі 14 квітня 1863 р., а в наступні роки ставилася в Москві в Великому театрі і мала значний успіх. У обох виставах роль Карася виконував автор. Публіка захоплена прийняла спектакль, а хореографічні номери вимагала виконати повторно. Рецензії були схвальними, а про Гулака писали, що він показав свій блискучий комедійний талант.

Однак незабаром після прем'єри імператорський уряд, наляканий польським повстанням 1863 р., почав репресії проти проявів національних культур народів, що входили до складу Російської імперії, усюди вбачаючи тенденції «сепаратизму». Цензурна заборона торкалась і розвитку української драматургії й театру. Якщо не брати до уваги окремих аматорських вистав, «Запорожець за Дунаєм» був поставлений вперше після 1863 року українською трупною 11 липня 1884 р. у Ростові-на-Дону.

Відновлення сценічного життя опери припадає на радянські часи. Опера була поставлена в Київській (1934), Харківській (1926, 1938) та Дніпропетровській (1940) операх, а також у театрах Куйбишева (1939, 1953), Горького (1939), Алма-Ати (1941), Свердловська (1942), Фрунзе (1944), Баку (1944), Кишинева (1946), Новосибірська (1946, 1954), Мінська (1951), Душанбе (1953), Таллінна (1954), Улан-Уде (1954), Вільнюса (1955) й інших міст.

На сьогодні «Запорожець за Дунаєм» залишається однією з найпопулярніших українських опер, що ставиться в оперних театрах України та за кордоном.

28 лютого 2015 Національна опера України представила нову музично-сценічну версію перлини української класики – оперу Семена Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм». Нинішня редакція опери створена художнім керівником театру – композитором Мирославом Скориком (музична редакція) та головним режисером театру Анатолієм Солов'яненком (сценічна версія). Мирослав Скорик створив нову увертюру, яка з перших акордів задає динаміку подальшої сценічної дії. Нова постановка складається з двох дій, наповнених гумором, народними обрядами, фольклором, яскравими танцями, а головне – любов'ю до рідної України.

За більш ніж 120-літню сценічну історію опери «Запорожець за Дунаєм» виконавцями головних партій були видатні вітчизняні артисти. Сам композитор неодноразово співав партію Івана Карася у Маріїнському театрі. Наприкінці ХІХ ст. в цій ролі виступав видатний український актор Марко Кропивницький, а партію Оксани виконувала славнозвісна Марія Заньковецька. За радянського часу кращими виконавцями основних партій були народні артисти СРСР М. Литвиненко-Вольгемут (Одарка), І. Паторжинський (Карась), З. Гайдай (Оксана), І. Козловський (Андрій). Опера «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського здобула велику популярність. Вона живе повнокровним сценічним життям завдяки своїй

глибокій мистецькій правді і неповторній красі. Вона відіграла значну роль в історії українського оперного мистецтва.

Починається опера «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемівського невеликим оркестровим вступом (інтродукцією), який малює картину літньої природи. Партитура вступу перекладена для оркестру українських народних інструментів у складі: флейти, кларнети, труби 1 і 2, баян 1, баян 2, баян 3, кобзи альтові й танорові, бандури, литаври, малий барабан, тарілка та струнний квінтет.

Твір виконується в темпі *andante maestoso* (повільно, урочисто). Розмір С. Отже, схема диригування – чотиридольна.

Виконавець, ставлячи перед собою завдання розкрити зміст музичного твору, усвідомлює, що проблема штрихової техніки є одним із факторів передачі задуму композитора. Штрихова техніка для диригента – одна з головних для розкриття змісту музичного твору. Диригент повинен володіти основними штрихами диригування: *legato*, *non legato*, *staccato*. У вступі до опери всі ці штрихи використовуються, зокрема, штрих *legato* в 1-2 й 5-6 тактах, а також в 13-18 т., 22-23 т., 26-27 т.; штрих *non legato* в 9-12 т., 19-21 т., 24-25 т., 28-32 тактах; штрих *staccato* в 3-4 та 7-8 тактах. Ліричність музики в перших тактах, а також початку 1-ї і 2-ї цифр вимагають від диригента м'яких, ненапружених та невеликих за амплітудою жестів. Разом з тим, жест має бути впевненим та чітким, щоб забезпечити ансамбль звучання.

Характер твору та динаміка у 3-4 та 7-8 тактах вимагають від диригента легкого та невеликого за амплітудою жеста, який виконується лише кистю рук.

Урочистість звучання мелодії в тактах, що виконують *non legato*, вимагають від диригента активних, повних енергією жестів.

Вступ до опери має широку динамічну шкалу: від *pp* (дуже тихо) до *ff* (дуже голосно). Динаміка є важливим засобом виконавської виразності. Відтворення сили звучання засобами диригування є однією з головних складових диригентської техніки. Виконуючи твір, використовуємо прийоми вираження динаміки: чим більша сила звучання мелодії, тим більша енергія та амплітуда жесту. В 9-у та 11-у тактах використовується раптова зміна сили звучання, після звучання в попередніх тактах *pp*, наступні два такти звучать *ff*, а далі знову *pp*. Диригенту потрібно, передаючи силу звучання та характер виконання, виражаючи їх в чітких та енергійних диригентських жестах *ff*, підготувати оркестрантів до раптової зміни динаміки *pp*. Для цього слід різко скоротити відбиття четвертої долі останнього, перед *pp*, такту і змінити характер замаху, послабивши енергію жесту та зменшивши його амплітуду. Крім цього, велике значення для вираження динаміки має й характер замахів. Якщо початок твору, враховуючи темп, динаміку та характер звучання мелодії, вимагає від диригента м'якого, не великого за амплітудою ауфтакту до першої долі, то звучання оркестрового тутті *ff* в 9-10 тактах потребує виконання ауфтакту до першої долі 9-го такту широким, чітким та енергійним жестом. Такий самий енергійний захват виконується до четвертої

долі у 18-у такті, показуючи вступ баянам, трубам і тарілці, адже тема починається з затакту *ff*.

В першій цифрі, поставивши акорд на першу долю флейтам і тарілці (динаміка *pp*), показуємо вступ на другу долю кларнетам і проводимо фразу відповідним жестом (штрих *legato*, динаміка *pp*).

Виконуючи цей музичний твір, диригент повинен постійно і строго дотримуватися збереження рівності темпу. В жодному разі не прискорювати. За задумом автора в тактах 30-32 виконати *ritenuto* (поступово затримуючи) . Для цього необхідно активізувати замахи, збільшуючи амплітуду жестів й чітко показати тривалість восьмих нот, використовуючи диригентський прийом «дроблення» схеми на четвертій долі 31-го такту. Закінчується твір оркестровим тутті *ff*.

Вступ до опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського пройшов апробацію в оркестрі народних інструментів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Рекомендований для роботи при вивченні курсу «Основи диригування» та «Оркестрове диригування», а також для концертного виконання.

Список джерел

1. Барсова І. О. Книга про оркестр / І. О. Барсова. – К. : Музич. Україна, 1981. – 174 с.
2. Гризодуб В. О. Школа гри на чотириструнній домрі / В. О. Гризодуб, В. І. Міхеліс. – К. : Музич. Україна, 1978. – 76 с.
3. Гуцал В.О. Інструментовка для оркестру народних інструментів / В. О. Гуцал. – К. : Музич. Україна, 1988. – 79 с.
4. Димченко С. С. Диригування (методика викладання) : навч. посіб. Ч. І. / С. С. Димченко. – Рівне, РДК, 1997, 152 с.
5. Димченко С. С. Диригування (методика викладання) : навч. посіб. Ч. ІІ. / С. С. Димченко. – Рівне, РДК, 1997, 141 с.
6. Кучерук В.Ф. Грає оркестр українських народних інструментів : навч.-метод. посіб. / В.Ф. Кучерук. – Луцьк : Ред.-видав. відділ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2005. – 258 с.
7. Кучерук В. Ф. Клас інструментального ансамблю : навч. посіб. для вищих навч. закл. Ч. І. / В. Ф. Кучерук, О. М. Олексюк, Н. П. Кучерук. – К. : РЕТРО-ПРІНТ, 2012. – 96 с.
8. Кучерук В. Ф. Клас інструментального ансамблю : навч. посіб. для вищих навч. закл. Ч. ІІ. / В. Ф. Кучерук, О. М. Олексюк, Н. П. Кучерук. – К. : РЕТРО-ПРІНТ, 2012. – 68 с.
9. Кучерук В. Ф. Клас інструментального ансамблю : навч. посіб. для вищих навч. закл. / В. Ф. Кучерук, Н. П. Кучерук, О. М. Олексюк. – Луцьк : Волин, нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 240 с.
10. Кучерук В. Ф. Інструментальний ансамбль : хрестоматія для вищих навч. закл. / В. Ф. Кучерук, О. М. Олексюк, Н. П. Кучерук. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – 148 с.
11. Лапченко В. П. Грає оркестр народних інструментів / В. Лапченко. – К. : Музич. Україна, 1988. – 64 с.
12. Лисенко М. Т. Школа гри на чотириструнній домрі : навч. посіб. для серед. і вищих муз. навч. закл. / М. Т. Лисенко, Б. О. Міхеєв. – К. : Музич. Україна, 1989. – 152 с.
13. Юцевич Ю. Є. Музика. Словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2003. – 352 с.